

Euskera, askatasunaren hizkuntza arriskuan

Euskera bizitza ulertzeko modu bat da
Iñaki Perurena¹

Hitzaurrea

Hizkuntza perfektua, Carme J. Huertasen arabera, ama hizkuntza da. Hau da niretzat Euskera², baita Gaztelania ere.

Lehenik eta behin, argitu nahi nuke ez naizela hizkuntzalaria, ez eta hizkuntzetan edo, are gutxiago, euskararen aditua ere, eta uste dut badaudela beste pertsona batzuk, gaitasun handiagoekin, azalpen hau garatzeko. Hala ere, gaitzerdi, jarraian datorrena labur, oker eta osatu gabe azaltzeko egin beharra sentitzen dut.

Herria³ eta euskara

Euskara milaka urteko hizkuntza bat da, Pirinioen mendebaldeko muturrean eta bi aldeetan biziraun duena, lurralde horietan bizi izan diren giza komunitateei lotua; hegoaldean, gaur egun espainiar inperioa nagusi den lurretan, iparraldean frantziar inperioa nagusi denetan. **Euskara herri-hizkuntza bat da, ahozko kultura izugarria eta idatzizko kultura urria duena**, hau da, herriko hizkuntza da, eta ez Estatuarena, Humboldt⁴-ek esan bezala.

Era berean, Jared Diamondek, C. Lévi-Strauss aipatuz⁵, "Idazketaren funtzio nagusietakoa beste gizaki batzuen esklabizazioa erraztea" dela dio. Hori bat dator gizarte (partzialki) librearen nagusiki ahozko kulturen oinarritzearekin, eta soilik bigarren maila batean, idatzizkoan. Euskal Herrian (eta mundu osoan) **doktrina- eta funtzionario-aparatuak ahozko kultura gorrotatzen du**, analfabetoa delako, zuzenbide positiboko kodeen hizkuntza ez delako, eta lotsatu egiten da Euskara oso berandu arte idatzi ez delako, idatzizko kultura erudito-estatal eskasaren gordailu izanik. Argi dago zergatik.

Euskara herriaren hizkuntza da, auzoetan bere burua auzokrazian⁶ gobernatuta dagoena (auzoetan ezarritako boterea) eta ohiturazko zuzenbidearena (usadioena), ahoz-aho mantentzen dena pertsona komunetan eta herri-erakundearen oroimenaren bidez, hala nola batzarrarena, bazkalekuena edo herri-lurrena (komunala), auzolanarena, kultura matrilineala eta atsolorrarena (erditu diren emakumeei eta jaioberriei laguntzeko instituzioa), jai-herrikoia eta herriko armamentu orokorrarena (edo kontzeju-miliziak)⁷. Beraz, estatu-aparatuaren aurkakoa eta aurrez-aurrekoa.

¹ Bertsolari eta harri-jasotzaile ohia. https://www.youtube.com/watch?V=t_n1GzoksUw

² Euskara, Uskara edo Eskuara (linguae vasconum bezala ezagutua)

³ Herria deitu zioten hiritar guztien elkargoari: nagusia, gazteena eta ertainena, hauek guztiak beharrezkoak baitira eta ezin baitira desenkusatu, elkarri lagundu behar baitaio ongi bizi eta gorde eta mantendu ahal izateko. (Zazpi partidak, Alfontso X.a)

⁴ "Los primitivos habitantes de España. Investigaciones con el auxilio de la lengua vasca". Liburu honetan (egilea Euskal Herrian egon zen eta euskara ikasi zuen) euskararen zenbait ezaugarri "buruzagi bakar" baten faltarekin lotzen ditu, galiarrek ordea bazeukaten nagusirik, adibidez. Horren interesgarriena da Humboldt-ek kausa-efektu korrelazioa ezartzen duela buruzagitarik gabeko ordena politikoaren eta euskararen izaera zehatzaren artean.

⁵ "Armas, gérmenes y acero", pg. 271.

⁶ Odon Ulibarrena Irozek erabilitako terminoa, bere liburu bati izenburua ematen diona.

⁷ Euskerikoa "arkadia" zoriotsu bezala aurkezteko asmorik gabe, Jose Ulibarrena Arellanok aipatzen duena azpimarratu behar dut: "Euskaroren batek ez zuen inoiz izan bere psikean, ezta bere zuntz sentigarrietan ere, enperadore izatearen ideia edo gertaera. Beti ditugu gudariak, ez armen begikotasunagatik, baizik eta geure burua defendatzeko eskubide naturalaren betebeharragatik. Ona da gure Foru Legea gogoratzea, gure lurra eta etxea

Hizkuntza eta kultura

Euskalduna (Eusk-ahal-dun) euskara duena edo euskaraz hitz egiteko gaitasuna duena dela esaten da. Hala ere, **Eskuera** hitzak ere ("esku"), "Eskuaren estiloa" esan nahiko lukeenak, "Egitearen zentzuan", hitz egiteko moduaren aurrean, "egiteko modua" azpimarratzen digu. Paradoxa bitxia *a priori* hizkuntzaz ari garenean⁸.

Euskararen oinarria, orduan, **esaten dena egitea da**, hau da, emandako hitza betetzea; beraz, hitzak balio praktiko eta sinboliko handia hartzen du, eta bere erabilerak erantzukizun maila handia dakar. Alde batetik, nolabaiteko zuzentasun moralean bizitzea norberarekiko eta anaitasunean besteekiko (etika) eta, bigarrenik, usadio eta ohiturek autoezarritako arauetara men egitea (ohiturazko araua edo zuzenbide pirinearra). Felipe Esquirozek aipatzen duen "**komunitate espiritua**" ezin da ulertu horretarako sortu, zaindu eta garatutako hizkuntzarik gabe, eta ezin da hizkuntza hori bera ulertu, ez bada hizkuntza horrek duen komunitate espirituagatik.

Ingelesa eta mundializazioa

Euskara (eta beste edozein hizkuntza) kulturarik gabeko hizkuntza bihurtzea, **komunikazio-sistema neutro** batera mugatzea da, hau da, zeinu eta soinuen teknika batera. Horretarako, ingelesa dago⁹, mundializazio-prozesua (tokikoa eta herrikoa gaitzesten dituen) herri-ekintzak iraultzen ez badu, egungo 6.000/6.500 hizkuntzetatik dozena erdi baino ez dira iritsiko mende amaierara.

Menderatze-sistemak tresna bateratuak behar ditu **bere menpekoak kontrolatu eta aginduak emateko**. Horregatik, ingelesa gaur egun munduko kultura-industriaren, teknologiaren eta zientziaren, ekonomiaren lehen hizkuntza da, Europar Batasuneko (EB), hezkuntza-sistemako eta argitalpen akademikoetako hizkuntza ofiziala, Interneten, armada guztien hizkuntza operatiboa.

Estatua eta hizkuntza

Euskararen herriak, behin, euren estatuaren menpe egon ziren, Nafar Estatuak, XI. eta XVI. mendeen artean lurralde baskoietan bildu zituen erresuma independentea. Estatu horrek, funtsean, bere jendearen hizkuntza baztertu zuen. Horregatik, Nafarroako Foru Orokorra, Nafarroako Estatuaren testu juridiko erabakigarria (XIII. mendeko bigarren erdialdea), nafar-aragoiar erromantzez idatzia dago, euskaraz hitz bakan batzuekin, eta horregatik ere ez dago Nafarroako Estatuak XI. mendea eta 1512. urte artean, Estatu independentea zen bitartean, igorritako dokumentu ofizialik¹⁰. Garai hartan, **euskara, seguruenik, bere biztanleriaren %90aren hizkuntza zen**¹¹, Peio Monteanok azaltzen duen bezala.

defendatzeko ongi armatuta egon behar dugula dioena, baina kontuz ibiliko gara guk auzokoa ez erasotzeko."

⁸ Hizkuntzan sakontzeko, Carme J. Huertasen "lengoaiaz eginak gaude" liburua eta "lengoaia gara" elkarrizketa. <https://www.youtube.com/watch?v=gR7k905JINA>

⁹ Funtzionario-ingelesa (ez da benetako ingelesa, herrikoa, nahiz eta hortik eratorria izan), nahita fabrikatutako neo-hizkuntza baizik.

¹⁰ Gauza bera gertatzen da beste lurralde-foruekin, adibidez, Bizkaikoarekin, XVI. mendekoak, gaztelania perfektuan.

¹¹ Gaur egun arte iritsi den toponimiak, nahiz eta zati batean degradatua eta eraldatua izan, horren berri ematen du. Jabier Goitia, adibidez, ikertzaile sutsua da, eta hizkuntzaren arkeologia xehatzen du, toponimiaren aberastasunaren arrastoari jarraituz.

Euskara Estatuak "salbatuko" duela pentsatzea, bai egungo estatu espainiarrak edo frantsesak, bere hezkuntza-sisteman sartzean, bai etorkizuneko euskal estatuak, akats bat da, gaur egun inoiz baino handiagoa¹². **Nafarroako Estatuak euskararik gabeko eta haren aurkako euskal estatuak izan zen**, Irlandako Estatuak bere hizkuntzaren aurkako estatuak den bezala, gaelikoa¹³, eta Espainiako Estatuak gaur egun gaztelaniaren aurkako estatuak dena¹⁴.

Hizkuntza eta hezkuntza-sistema

Estatuak gaur egun duen estrategia euskara irakastea da, jendeak eskola-sistemaren bidez ezagutzea, **BAINA ERABILTZEARI UTZIZ**. Garai batean Francorekin izan zuen estrategia debekuen eta jazarpenen bidez ez ezagutzea izan bazen ere, gaur egun ez erabiltzea da estrategia hilgarriena.

Hori guztia hainbat faktore garrantzitsuren ondorio da:

- 1) Euskaldunak izatearen sentimendua desagertzea, hau da, Euskara sortu duten ohiturazko jardunbideak ahaztea.
- 2) Euskara irakasgai bihurtzea.
- 3) Espainieraren funtzionaltasun handiagoa.
- 4) Ingelesak askoz ere funtzionaltasun handiagoa du, eta fenomeno hori dagoeneko hautematen da euskal gazteen artean.

Egia esan, hezkuntza-sistema dagoenez, euskarak bertan egon behar du, zalantzarik gabe, baina horrek ez du bere jarraipenerako ezer garrantzitsurik ekartzen, eta eragozpen asko ditu. Bat, haur eta nerabe askok (gero eta gehiagok) eskola-betebehartzat hartzen dutela, ikasgaitzat, inposatutako zerbaitentzat, eta horrek harengandik aldentzen dituela. Bi, jada "inork" ezin duela esan hizkuntza baztertua eta jazarria denik, "Hezkuntza-sisteman baitago", nahiz eta berez hala egon, baina beste modu batera.

Une bat iritsiko da, hamarkada gutxitan, Estatu espainiarrak hezkuntza sisteman baztertuz joango dena, hirugarren edo laugarren mailako hizkuntza bezala utzi arte, Estatu irlandarrak gaelikoarekin¹⁵ egin duen bezala. Arrazoia ez da estatu propioa ez izatea, baizik eta **herriak erantzukizuna alboratzea** bere kultura propioa mantentzeko eta garatzeko, modu komunalean aske bizitzeko duen moduari dagokionez.

Zatiketa eta ukazioa

Maila handiagoko nazio edo kolektibitate bateko kide izatearen sentimendua neurri handi batean hizkuntzak ematen duenez (batez ere hizkuntza eta kultura bikoteak), Estatuak Divide et impera¹⁶

¹² Estatu orok, oraingoak edo etorkizunekoak, herria menderatu eta gobernatu ahal izateko, aurrez-aurre lehian jartzen du. Gauza bera gertatuko da etorkizuneko Euskal Estatuarekin, Nafarroako Estatuaren Behe Erdi Aroko esperientziaren arabera.

¹³ Horren erakusgarri da Gaelikoaren egoera, Irlandarren hizkuntza, duela mende batetik estatu propioa duena, nabarmenki atzera egiten ari dena. <https://aboutbasquecountry.eus/2019/03/24/gaelico-vs-euskera-gana-el-euskera-un-analisis-de-situacion-desde-irlanda>

¹⁴ Ingelesaren aurrerapena oso azkarra da Madrilen. Gaztelaniak 500 milioi hiztun izateak ez du ezer garrantzitsurik esan nahi epe ertainean, are gehiago 20 urtetik beherako jende gehienak gaur egun ingeles/gaztelania elebidun gisa hezten duelako, ingelesa prestigiozko hizkuntza izanik. Gaztelania dagoeneko bere iraungipena iragartzen duen fase batean sartu da, izaera guztietako berrikuntzak geldiaraztearen fasean.

¹⁵ Ingelesa sartzeak eta eskola elebidunak edo hirueledunak sortzeak oso leku txarrean uzten du euskara, eta, gainera, hizkuntza a-funtzionala da mundializazio-garaietarako.

¹⁶ Euskarak gutxienez hiru errealitate linguistiko-administratibo ditu gaur egun: Euskal Autonomia Erkidegokoa, Ipar Euskal Herrikoa eta Nafarroakoa, non beste hiru azpi-banaketa linguistiko ere badauden: iparraldea edo euskalduna, erdikoa edo mistoa eta hegoaldea edo ez-euskalduna. Euskal Herria, Euskararen Herria edo euskaraz bizi diren

estrategiaz baliatzen da 1812an Cadizen eliteek ezarritako espainiartasunaren gobernagarritasun eta menpekotasun egokia ziurtatzeko, Espainia deitzen duten kasurako.

Bestalde, euskaldunei ukatu behar zaie euren hizkuntza haien jatorria eta helmuga dela, bai denboran (historian), bai espazioan (lurraldean). **Euskaltzaletasun berantiarraren teoriak** eta antzeko beste teoria batzuek ideia hau ezarri nahi dute: euskara euskaldunen herrialdera duela mende gutxi iritsi zela, eta euskaldunek ez zutela Pirinioetako mendikatearen mendebaldeko isurialdean kokatutako ondare historiko, kultural, ekonomiko eta politikorik¹⁷.

Euskara gorrotatzen edo gutxien dutenei, euskararen erabilera folklorikoa, murriztua edo bigarren mailako hizkuntza izanik aginduak emateko, doktrinatzeko, merkaturatzeko eta lan-harremanak kudeatzeko uste dutenei edo duen erabilgarritasunaren arabera balioesten dutenei (badirudi horretara mugatzen dela gizarte modernoaren xedea), argi eta garbi esan behar zaie: euskara ez da euskaldunei edo hiztunei bakarrik dagokien gaia. Izan ere, munduko hizkuntza- eta kultura-ondare zaharrenetako bat da, jatorria neolitikoa izan dezakeena eta iberiako penintsulara iritsi ziren lehen komunitate artzai-nekazari-basozaleen hizkuntza izan behar zuena. Hau da, gure hegoalde-europar zibilizazioaren oinarri komuna da¹⁸.

Euskararen etorkizuna

Euskal herriak gaur egun pairatzen duen desmobilizazio-maila mehatxu izugarria da bere hizkuntzarentzat; izan ere, MLNVren porrotaren ondoren Bildu geratu da, alderdi erabat instituzional gisa¹⁹, dena erakundeen alde eta erakundeetatik egiten duena, eta herritik ezer ez. Horrela, hezkuntza sisteman Euskararen auzia erabat eskuordetu du, "Euskararentzako baliabide gehiagoren" betiereko kintinelarekin, horrela herria desmobilizatuz eta herriaren eta hizkuntzaren arteko harreman lotura hautsiz (hizkuntza natural guztietan negatiboa dena, baina euskararen askoz gehiago, bere izaeragatik).

Duela 50 urte baino ez, % 10-15 ziren euskaraz elebakarrak, gaztelaniaz edo frantsesez oso gaizki edo batere ez moldatzen zirenak. Euskarari sendotasuna eta beharra ematen zion talde hori erabat desagertu da gaur egun, eskola eta telebista orokortzearen ondorioz.

XX. mendearen bigarren erdiko elkarte-zaletasunak, frankismoaren atzera-egitearen ondoren, Euskara berriz zutik jarri bazuen, belaunaldi bizi-sortzaile haren espirtu gazte eta borrokalaria esker izan zen. Gaur egun ez dira haurrak jaiotzen, eta gaur egungo euskal gizartea senila eta otzana da, larriki menderatua dago eta gobernatu nahi duten erakunde oligarkiko sozialdemokraten politikekin adeitsua da²⁰.

herria da gaur egun euskal-nafarren herrialdea bezala aldarrikatzen dena, 7 herrialde historiko dituen, 4 gaur egun Espainian eta 3 Frantzia deitzen diotenean. Divide et impera.

¹⁷ Hortik sortu zen **Iruña-Veleiako** "antzezlanak", 2006an Arabako lurretan eta erromatarren garaiko antzinako hiri baten hondakinetan euskal inskripzioak eta irudiak (ostrakak) agertu zirenean, Euskararen historiografia ofizialak aitortzen duena baino askoz lehenagokoak. Aztarnategiak suntsituak izan ziren, aztarna arkeologikoak konfiskatuak eta desagertuak, eta indusketaren arduraduna, faltsutzeagatik penalki kondenatua (horren frogarik gabe), botere faktiko guztiek, salbuespenik gabe, operazioa estaltzen duten bitartean. Horrela funtzionatzen du edozein koloretako botereak, bai bere herria askatu nahi duenak, bai menderatu nahi duenak ere.

¹⁸ El misterio de los vascos resuelto por la ciencia (Eneko Uriarte). https://www.youtube.com/watch?v=ZNNEPYqa1_0

¹⁹ Bilduk noizean behin independentzia eta "Euskal Estatu" lortzeaz hitz egiten du, baina, bitartean, Espainiako Estatuaren zati bat da, ongi ordaindutako funtzionario gisa, Euskal Herria Espainiako eta Europar Batasuneko legeen arabera administratuzetik bizi dena. Espainolista txarrenak dira.

²⁰ Xehetasun gehiagorako, "Lengua cultura y emigración en Euskal Herria y en Europa" (Félix Rodrigo Mora) <http://www.felixrodrigomora.org/lengua-cultura-y-emigracion-en-euskal-herria-y-en-europa>

Euskarak haurrak eta gazteak, bizitasuna, ausardia eta maitasuna behar ditu, jaiotza-tasaren hondoratzeari, harreman afektiboari eta bizitza-sortzaile erotikoari aurre egiteko apatiatik alde egin behar du²¹. Emigrazioa ezin da konponbide bat izan euskararentzat, lehenik eta behin pertsona bakoitzak bere haurtzaroko hizkuntza, gurasoen hizkuntza, eremu honetan emozionalki erabakigarria egiten duelako, bigarrenik, euskara ikasten dutenek (gehienak euskararen ezarpen handiko eskualdeetan daude, gaur egun gutxienak; izan ere, herritarrak metropoli handietan kontzentratzen dira, eta bertan gutxi entzuten da euskara kalean), baita zuzentasunez hitz egiten dutenean ere, ez dute zertan kultura ulertu eta barneratu behar. Horrek gutxienez hiru belaunaldi behar ditu gainditua izateko, eta euskarak ez du hainbeste denborarik.

Emigratuek, kasurik onenean, bizirautea eta etorkizun duina bilatzen dute, okerreanean (euskal emigrante askoren kasua ere izan zen bezala), gaur egun nagusi den pentsamolde pragmatikoaren arabera harrotzea eta aberastea. Patronalak eskulan merkea behar du, hau da, soldata txikien truke lan egiten duten etorkinak inportatu behar ditu, eta hori bateraezina da euskararen jarraipenarekin. Etnozidio honen arduradunak behar bezala epaitu beharko dira horregatik.

Zein da azaldu eta defendatu beharreko programa? Euskara berriz ere herri-hizkuntza bihurtu behar da, herriak eutsita, eta ez estatuko erakundeek. Hau da:

- A) euskal herri-subiranotasuna berreskuratzea, batzarra erdigune izanik, eta ez Estatu.
- B) burujabetza ekonomikoa lortzea, euskara ekonomiaren eta teknologiaren hizkuntza izan dadin (jardun librearena), ingelesera baztertuz, eta horrek nazioz gaindiko enpresa handia desjabetzea eta tokiko esparruan zentratutako ekonomia komunala sortzea eskatzen du.
- C) euskaldunon funtsezko balioak eta "komunitatearen espiritua" berriro definitzea mende honetako errealitatearen arabera, euskara eta kultura bateratuz.

Azken batean, benetako iraultza bat behar da, Euskal Herria, bere hizkuntza eta bere kultura, beti izan dena berreskuratzea, baina mende honetako eskakizun eta eskaeren arabera egingo dituen. Edo hori, edo Euskara pixkanaka desagertuko da.

Euskal Herrian, 2020ko uztailaren 31n
Gka - Izenikgabekoarima@riseup.net

Bibliografia

- Carme J. Huertas “Estamos hechos de lenguaje”
- J. Goitia “El ADN del Euskera en 1.500 palabras”
- F. Rodrigo Mora “Lengua y pueblo, pasado y futuro” prólogo al libro “El ADN del Euskera” “Derecho pirenaico”
- [Propuesta personal de estrategia y plan de acción para Euskal Herria \(Félix Rodrigo Mora\)](#)
- Euskararen jatorria – Orígenes del Euskera. <http://euskerarenjatorria.eus>
- Odon Ulibarrena Iroz. <http://eskualzikera.blogspot.com/p/el-autor-idazlea.html>
- José Ulibarrena Arellano “La plastica etnica euskariana”
- Iruña Veleia argitu. <http://www.iruñaveleia.eu>
- Felipe Esquiroz “La propiedad comunal en Navarra”

²¹ Euskal gizartea, bereziki, ideologia arrotz modernoek osatzen dute, unibertsitate yankietan sortutakoak eta euskal kulturaz kanpoko unibertsitateko irakasle, aditu eta funtzionario euskaltzaleek pozez inportatutakoak, gizon eta emakumeak haien artean lehiatu egiten dituztenak eta familia eta auzokoen arteko loturak salatzen dituztenak. Ideologia postmodernoek, hala nola sozialismoak, ekologismoak eta genero-ideologiak, estatalista sutsuak, bizi-sortzailearen kontrakoak, teknogogotsuak, eugenesisikoak eta malthusianoak, euskal gizarte osoaren psikea blaitzen dute.